

Inzicht – Overzicht – Uitzicht

Update Management Werelderfgoed Kinderdijk-Elshout
5 januari 2022

Inhoudsopgave

- 1 **Inleiding**
  - Aanleiding
  - Opgave
  - Doel van deze oplegger
  - Leeswijzer

- 2 **Overzicht: Kinderdijk als Werelderfgoed**
  - Bouwsteen 1: Praktisch en specifiek (Retrospective) Statement of Outstanding Universal Value
  - Kernkwaliteiten en Attributen
  - Bescherming, acties en toekomstperspectieven

- 3 **Inzicht: huidige situatie en ontwikkelingen**
  - Bouwsteen 2: Actiegericht
  - Bouwsteen 3: Stakeholders en lokale bewoners
  - Bouwsteen 4: Monitoring
  - Bouwsteen 5: Nieuwe wet- en regelgeving
  - Bouwsteen 6: Duurzaam toerisme
  - Bouwsteen 7: Duurzame ontwikkelingsdoelen
  - Bouwsteen 8: Immaterieel erfgoed

- 4 **Uitzicht: conclusies en aanbevelingen**
  - Conclusie
  - Actielijst
  - Doorkijk

- 5 **Bijlagen**
  - I Kernvraagstukken: acties Managementplan 2015
  - II Activiteiten Uitvoeringsprogramma 2020-2025 Toekomst Kinderdijk
  - III Uitvoeringsprogramma 2020-2025 Toekomst Kinderdijk
  - IV Mijlpalen planning Kinderdijk versie 14 april 2021

1 Inleiding

Aanleiding

Kinderdijk-Elshout is in 1997 op de Werelderfgoedlijst geplaatst. Sinds 2005 is het hebben van een Managementplan een vereiste van het Werelderfgoedcomité van UNESCO. In 2015 is het Managementplan voor Kinderdijk-Elshout opgesteld. Het doel van het Managementplan is aan te tonen hoe de instandhouding van de universele waarde van de site is geregeld en wordt versterkt. Het plan doet uitspraken over onder andere beheer, uitvoeringsprogramma's, monitoring, middelen en de rolverdeling en verantwoordelijkheden van de betrokken partijen. Het huidige Managementplan heeft een tijdshorizon van 10 jaar en loopt tot 1 januari 2026.

Hoewel het Managementplan een dynamisch document is dat elke tien jaar wordt herzien, is in 2019 tijdens de kennisuitwisselingsbijeenkomst 'Capacity Building' van UNESCO, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en Stichting Werelderfgoed Nederland bepaald, dat elke zes jaar een update van het plan moet plaatsvinden. Daarom heeft de siteholder, Stichting Werelderfgoed Kinderdijk (SWEK), Land-id opdracht gegeven om het Managementplan dat zij in 2015 opgesteld hebben, te updaten. Hiervoor is in augustus 2019 de handleiding 'Kernpunten Updaten Management Plan voor UNESCO Werelderfgoederen' opgesteld. In deze handleiding worden bouwstenen gegeven op basis waarvan de update uitgevoerd kan worden.

Opgave

Het huidige Managementplan is inmiddels op onderdelen gedateerd. Sinds het opstellen ervan hebben verschillende ontwikkelingen binnen Kinderdijk plaatsgevonden, zoals een nieuw bezoekerscentrum, een uitgewerkt visitor Managementplan en het opstellen van het Gebiedsperspectief 2030. Andere onderdelen van het Managementplan gelden nog. Het uitgangspunt voor deze update is dat er al een werkend plan is. Deze oplegger is een update van het huidige Managementplan. De update bevat onder andere de onderdelen uit het Uitvoeringsprogramma die de komende jaren verder worden uitgewerkt. Het vastgestelde Gebiedsperspectief 2030 en het Uitvoeringsprogramma 2020-2025 vormen dan ook de basis voor de update van het voor de UNESCO status vereiste Managementplan. Naast de positieve ontwikkelingen die Kinderdijk de afgelopen jaren heeft doorgemaakt, heeft Kinderdijk ook negatieve effecten ondervonden van de COVID-19-pandemie die gestart is in 2020. Hierdoor zijn verschillende onderdelen van Kinderdijk, die enkel te bezoeken zijn voor betalende bezoekers, gesloten geweest.

Doel van deze update

Het doel van deze update is het aanscherpen van het huidige Managementplan met de nieuwste inzichten, zodat de waarden, authenticiteit en integriteit van het Werelderfgoed voor de toekomst behouden blijven. Een Managementplan is een site-specifiek werkdocument voor de siteholder waarin de relevante informatie en acties met betrekking tot het behoud en beheer van het Werelderfgoed kort en krachtig zijn opgenomen. Vandaar dat het van belang is deze up-to-date, maar ook wervend en werkbaar te houden. Om deze reden wordt er in deze oplegger een terugblik, de huidige situatie en een vooruitblik neergezet, aan de hand van de termen 'inzicht, overzicht en uitzicht'.

Leeswijzer

De oplegger is opgebouwd aan de hand van de drie principes 'Overzicht, Inzicht, Uitzicht', waarin alle acht bouwstenen worden langsgelopen uit de 'Kernpunten Updaten Management Plan voor UNESCO Werelderfgoederen' door C. Westrik (2019). De oplegger start met bouwsteen 1, waarbij een 'overzicht' gegeven wordt van Kinderdijk als Werelderfgoed. Om dit Werelderfgoed in stand te houden en te beschermen, kortom te managen, worden met bouwsteen 2 t/m 8 in hoofdstuk 3 'inzicht' gegeven in de huidige situatie en de ontwikkelingen die de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden. Afgeronde acties uit het huidige Managementplan zijn opgenomen in de bijlage. Lopende acties uit het Gebiedsperspectief 2030 komen terug in het laatste hoofdstuk, waarbij 'uitzicht' geboden wordt met een doorkijk naar de toekomst en een overzicht van de openstaande acties.

2 Overzicht: Kinderdijk als Werelderfgoed

Bouwsteen 1: Praktisch en specifiek

In 1997 is het molencomplex van Kinderdijk-Elshout ingeschreven op de Werelderfgoedlijst. Het molencomplex is een groep gebouwen in een uitzonderlijk landschap, gemaakt door de mens, om gebieden droog te leggen en te beschermen tegen verdere overstroming. In dit landschap is op spectaculaire wijze de eeuwenlange strijd tegen het water zichtbaar, omdat alle belangrijke elementen van het systeem, dat voor deze strijd is aangelegd, behouden zijn. De constructie van hydraulische werken, bedoeld voor de afwatering van het land om het agrarisch te kunnen gebruiken en om te kunnen bewonen, is gestart in de Middeleeuwen en gaat tot op de dag van vandaag door. De site laat alle typische elementen die verbonden zijn met deze technologie zien: hoge en lage polders, afwateringskanalen, kades en dijken, 19 molens, 3 gemalen, 2 sluizen en 2 waterschapshuizen. De prachtig bewaard gebleven molens zijn onder te verdelen in drie typen: 8 ronde bakstenen grondzeilers, 10 achtkantige rietgedekte molens en 1 wipmolen (de Blokker). De installaties in het gebied van Kinderdijk demonstreren op bijzondere wijze de buitengewone bijdrage van de Nederlanders aan de technologie van waterbeheersing. Het landschap is een in het oog springend geheel door het samenspel van horizontale elementen, gerepresenteerd door kanalen, dijken, riet- en weilanden; en het verticale ritme van het molensysteem. Er is nergens in Nederland of daarbuiten een afwateringsstelsel van deze orde of vergelijkbare ouderdom en dat is de reden waarom Kinderdijk op de Werelderfgoedlijst staat.

(Retrospective) Statement of Outstanding Universal Value

Bij de status van Werelderfgoed hoort een Statement of Outstanding Universal Value (hierna OUV), om de waarden in stand te kunnen houden. De uitzonderlijke universele waarden van het Werelderfgoed zijn beschreven in de "(Retrospective) Statement of Outstanding Universal Value" (hierna (R)SOUV). Deze waarden zijn de basis voor de inschrijving van de site in het UNESCO Werelderfgoedregister en vormen het kader voor het Managementplan. De Commissie voor het Werelderfgoed schreef het molencomplex in op basis van drie van de acht culturele criteria:

Criteria (i): Het molennetwerk van Kinderdijk-Elshout is een buitengewoon landschap gemaakt door de mens, dat een krachtig bewijs in zich draagt van menselijk vernuft en standvastigheid, gedurende bijna een millennium, in het afwateren en beschermen van een gebied door de ontwikkeling en toepassing van een hydrologisch systeem.

Criteria (ii): Het Kinderdijk-Elshout molennetwerk met zijn historische 'hoge en lage poldergebieden met natuurlijke afwatering', watergangen, molens, molenvlieten, gemalen, uitlaatsluizen en waterschapshuizen is een uniek voorbeeld van de Nederlandse technische

ontwikkeling van de afwatering die is gekopieerd en toegepast op veel plekken in de wereld.

Criteria (iv): Het Kinderdijk-Elshout molennetwerk is een extreem ingenieus hydraulisch systeem dat tot op de dag van vandaag functioneert. Dit systeem maakte het door de eeuwen heen voor de mens mogelijk om zich hier te vestigen en grote delen van het veenlandschap te cultiveren. Het is nationaal en internationaal het enige voorbeeld van deze schaal, het is daardoor een uniek en bijzonder voorbeeld van zowel een architectonisch ensemble als een cultureel landschap, dat typerend is voor Nederland en een significante fase in de menselijke geschiedenis illustreert.

De Commissie stelde vast dat de site wordt gevormd door een uitzonderlijk, door mensen gemaakt landschap. Dit landschap draagt een krachtig stempel van menselijk vernuft en vastberadenheid in waterafvoer en bescherming van het land door middel van waterbouwkundige technieken, en dit over een periode van bijna 1000 jaar.

In 2014 is de (R)SOUV van Werelderfgoed Kinderdijk-Elshout ter vaststelling aangeboden aan het Werelderfgoedcomité. In het vorige Managementplan was de (R)SOUV van Werelderfgoed Kinderdijk-Elshout nog niet formeel vastgesteld door het comité.' In 2016 is dit wel vastgesteld.

Kernkwaliteiten en Attributen

Om meer grip op het gebied te krijgen, zijn de abstracte begrippen uit de (R)SOUV geconcretiseerd in kernkwaliteiten. De kernkwaliteiten worden uitgedrukt in zogenaamde attributen. Dit zijn de structuren, elementen en visuele aspecten, waardoor de universele waarde van de site tot uitdrukking komen. De kaart op de rechter pagina geeft de verschillende objecten (attributen) weer die in de (R)SOUV benoemd worden. De in de (R)SOUV benoemde attributen vallen binnen de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht en het grootste deel van de attributen is opgenomen in de beschrijving van het beschermd dorpsgezicht. Veel van de objecten uit de (R)SOUV hebben bovendien de status als beschermd monument. In essentie bestaat Kinderdijk uit drie kernkwaliteiten: het ingenieuze hydrologische systeem, het ritme van de 18de-eeuwse molens en het typische door de mens gemaakte Nederlandse landschap.

Bescherming, acties en toekomstperspectieven

In het Managementplan worden de OUV beschermd en gehandhaafd door monitoring en het opstellen van kernvraagstukken en acties. De kernvraagstukken en acties uit het Managementplan 2015 zijn een hulpmiddel om te zorgen voor de instandhouding van de OUV. Veel van deze acties zijn inmiddels afgerond of in uitvoering. Ook zijn er nieuwe acties geformuleerd die voort zijn gekomen uit het Gebiedsperspectief 2030 en terecht zijn gekomen in het Uitvoeringsprogramma 2020-2025. In hoofdstuk 3 wordt hier verder op ingegaan.

De Stichting Werelderfgoed Kinderdijk (SWEK), gemeente Molenlanden, gemeente Alblasserdam, de provincie, het waterschap en het rijk hebben gezamenlijk de ambitie gesteld om “het Unesco Werelderfgoed Kinderdijk als eerste het icoon in de wereld te laten zijn waar het ontwikkelen van de toeristische hotspot samengaat met het verbeteren van de leefbaarheid, het behouden van de beleving, authenticiteit, rust en ruimte en het versterken van de natuur”. Dit vergt een goede samenwerking van het bestuur, medewerkers, vrijwilligers en de overheidspartijen. Allen vanuit een andere positie, met een andere rol en andere mogelijkheden, maar wel samen met de SWEK ten behoeve van het gezamenlijke doel: het behoud en uitdragen van het Werelderfgoed.

Niet alleen de kernkwaliteiten en attributen, zoals hierboven beschreven, worden beschermd, er wordt ook gekeken naar de omgeving. Ook al heeft Kinderdijk geen bufferzone in Werelderfgoed-terminologie, de wider setting en mogelijke zichtlijnen worden wel beschermd. Dit wordt gedaan door het uitvoeren van Heritage Impact Assessments bij nieuwe ontwikkelingen in de omgeving. Het is echter geen vanzelfsprekendheid dat de waarde van het Werelderfgoed terugkomt in nieuwe plannen, daarom is het belangrijk dat er bij alle stakeholders continue aandacht voor is. Daarnaast krijgen de verschillende keyviews (essentiële blikvelden) die de afgelopen jaren naar voren zijn gekomen, een plek in de nieuwe Omgevingsplannen. Hierbij is aangegeven dat binnen deze gebieden de OUV gelden en dat de zichtlijnen geborgd moeten worden. Ook in artikel 7.4 van het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) is opgenomen dat het van belang is dat essentiële kenmerken van het aanwezige landschap en cultureel erfgoed behouden blijven.

In hoofdstuk 3, bij bouwsteen 5, wordt verder ingegaan op nieuwe wet- en regelgeving. Onderwerpen als kennisoverdracht, onderzoek, educatie en risico-inschattingen komen ook in het volgende hoofdstuk bij de verschillende bouwstenen aan bod.

3 Inzicht: huidige situatie en ontwikkelingen

Bouwsteen 2: Actiegericht

Sinds de opstelling van het Managementplan in 2015, hebben verschillende grote ontwikkelingen plaatsgevonden. Zo is er een Gebiedsperspectief Kinderdijk 2030 opgesteld, een nieuw bezoekerscentrum gebouwd, een prijsvraag geweest voor het entreegebied, een langetermijnvisie voor het watersysteem van de Alblasserwaard ontwikkeld en zijn de effecten van ontwikkelingen via verschillende Heritage Impact Assessments onderzocht. Daarnaast zijn er gemeenten gefuseerd en is de opgestelde actielijst uit 2015 grotendeels afgerond. Naast de positieve ontwikkelingen die Kinderdijk de afgelopen jaren heeft doorgemaakt, heeft Kinderdijk afgelopen jaar ook negatieve effecten ondervonden van de COVID-19-pandemie, gestart in 2020. Hierdoor zijn verschillende onderdelen van Kinderdijk, die enkel te bezoeken zijn voor betalende bezoekers, gesloten geweest.

Een groot deel van bovenstaande ontwikkelingen zijn voortgekomen uit de Gebiedsvisie (2013) en opgenomen in de kernvraagstukken die opgesteld zijn voor de instandhoudingsdoelen voor het Werelderfgoed. In bijlage I zijn deze vraagstukken samengevat en wordt per actie aangegeven wat de status van het vraagstuk is. De kernvraagstukken waar nog actie voor nodig is, zijn opgenomen in hoofdstuk 4. Daarnaast is er in Kinderdijk ook volop naar de toekomst gekeken. In 2019 is daarvoor een Gebiedsperspectief met bijbehorend Uitvoeringsprogramma opgesteld. In het Gebiedsperspectief staan de plannen beschreven die het gebied als Werelderfgoed toekomstbestendig maken en in gepaste balans met de omgeving brengen en door ontwikkelen.

Gebiedsvisie Kinderdijk, 2013

De ambities uit de Gebiedsvisie van 2013, waarvan sommige als actie opgenomen zijn in het Managementplan, zijn grotendeels uitgevoerd en afgerond. Met visitor management-maatregelen is de afgelopen jaren getracht de bezoekers beter door het gebied te begeleiden en te sturen. Dit was noodzakelijk geworden door de toename van het aantal bezoekers. Dit heeft geleid tot diverse ad-hoc oplossingen. Er zijn bijvoorbeeld arrangementen gekomen om het vervoer over water te bevorderen, waardoor meer toeristen via de Lek naar Kinderdijk konden komen. De logistieke problemen door de verdere toename van het aantal bezoekers maakten een kwalitatieve verbetering van het entreegebied noodzakelijk.

In 2014 heeft Stichting Werelderfgoed Kinderdijk (SWEK) daarom een projectprijsvraag uitgeschreven voor het entreegebied van Werelderfgoed Kinderdijk. Dit entreegebied moest

transformeren in een aantrekkelijk, Werelderfgoedwaardig ontvangstgebied, geënt op bezoekersstromen. De voormalige inrichting van het ontvangstgebied werd geacht als niet Werelderfgoedwaardig en er lagen grote kansen voor een betere ontvangst van bezoekers, gekoppeld aan de duurzame instandhouding van het gebied. Belangrijk was om het interne visitor management nader uit te werken en concrete maatregelen op de site zelf te treffen. Wanneer te veel bezoekers tegelijkertijd de site bezoeken, zal de waarachtigheid van de site hieronder lijden en is het karakter minder goed beleefbaar. Ten alle tijden moest voorkomen worden dat er een blijvende aantasting van de OUV zou plaatsvinden door een te hoge bezoekersdruk.

Het doel van de prijsvraag was een ontwerpvoorstel voor een hoogwaardig inrichtingsplan voor de entreezone van het gebied en een bezoekersgebouw. In 2019 is de nieuwe entreezone voor groepen in gebruik genomen op de Overwaard. Een nieuwe oversteek verbindt de entreezone met de Middelkade. De huidige entree op de Nederwaard is enkel nog toegankelijk voor de individuele bezoeker. De verbeterde infrastructuur en faciliteiten moeten de groeiende stroom toeristen in betere banen leiden.

Onderdeel van het entreegebied is een nieuw bezoekerscentrum. Dit vormt een belangrijke schakel in de logistieke ontvlechting van het entreegebied. Het volledig glazen gebouw biedt zicht op het Werelderfgoed, terwijl het subtiele ontwerp een minimale impact op het gebied heeft, aldus de ontwerpers. Dit wordt versterkt door het langgerekte volume – geaccentueerd door de liggers van het dak – dat in lijn ligt met de lange kades van het polderlandschap. Op het dak is een uitkijk platform met panoramische zicht over het molenlandschap. De aluminium gevelbekleding heeft een licht reflecterend effect, waardoor het gebouw subtiel opgaat in het weidse landschap en de Hollandse lucht.

Gebiedsperspectief Kinderdijk 2030

Kinderdijk als eerste icoon in de wereld waar het ontwikkelen van de toeristische hotspot samengaat met het verbeteren van de leefbaarheid, het behouden van de beleving, authenticiteit, rust en ruimte en het versterken van de natuur. Dat is de ambitie die is gesteld in het in 2019 gepubliceerde Gebiedsperspectief 2030 met bijbehorend Uitvoeringsprogramma Kinderdijk 2020-2025. Dit Gebiedsperspectief is voortgekomen uit de constatering dat voor duurzaam toerisme het snelgroeiende aantal bezoekers onmogelijk kan worden opgevangen binnen het molengebied en de directe omgeving. In dat opzicht zijn de Gebiedsvisie (2013) en het Visitor Managementplan (2015) qua instrumentarium al snel onvoldoende toereikend gebleken. Zoals hierboven beschreven, zijn inmiddels belangrijke verbeteringen doorgevoerd en in gang gezet. Er was namelijk een radicale wijziging van de bereikbaarheid van het Werelderfgoed nodig als een verdere groei van het toerisme door zou zetten. Tegelijkertijd is er gewerkt aan het verhogen van de leefbaarheid in de regio, door de overlast in de directe omgeving van het molengebied terug te dringen.

De ambitie uit het Gebiedsperspectief is in het Uitvoeringsprogramma via drie lijnen nader uitgewerkt. Bij elke lijn horen activiteiten en projecten. Het Bestuurlijk Platform Kinderdijk (BPK) (voorheen de Stuurgroep, zie bouwsteen 4) heeft een rol bij de uitvoering van deze

activiteiten en projecten, namelijk afstemming en coördinatie en ze adviseert het bevoegd gezag inzake de besluitvorming. Sommige van deze projecten zijn al afgerond, andere net opgestart of uitgesteld wegens de COVID-19-pandemie. In bijlage II worden alle activiteiten uit het Uitvoeringsprogramma nagelopen op de huidige status. In bijlage III is het overzicht van het Uitvoeringsprogramma opgenomen. Hierin staat wie verantwoordelijk is voor welke acties. De activiteiten waar nog actie voor nodig is, komen terug in de nieuwe actielijst in hoofdstuk 4. Aanvullend aan de specifieke maatregelen uit het Uitvoeringsplan is ook gewerkt aan een vierde lijn; het versterken van samenwerking en een nieuw financieel arrangement. Deze is echter niet opgenomen in het overzicht, omdat dit als randvoorwaarde is gesteld. Hieronder worden de lijnen en activiteiten kort uitgelicht.

Lijn 1: Beleving - het verhaal dat het icoon Kinderdijk wil vertellen

Streven naar een toekomst, waarin het icoon Kinderdijk met een aansprekend verhaal invulling geeft aan de educatieve taak die het UNESCO Werelderfgoed vereist. Storytelling van Kinderdijk moet op internationaal hoog niveau plaatsvinden en gericht zijn op een internationaal kwaliteitspubliek. Dit wordt gedaan door het uitwerken van een definitief Verhaal van Kinderdijk, een draagkrachtonderzoek naar het maximumaantal bezoekers dat het Werelderfgoed kan bezoeken, een onderzoek naar de consequenties van bewoning voor het onderhoud en beheer van de molens, en een natuurtoets Wet natuurbescherming in het kader van het Natura 2000 beheerplan Boezems Kinderdijk. Natura 2000 is het wettelijk kader (Wet natuurbescherming) waar alle (te ontplooiën) activiteiten in en rond het gebied aan moeten worden getoetst.

Lijn 2: Dorpen in de luwte van de toeristenstroom

Zorgen voor een toekomst waarin de dorpen Kinderdijk, Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland zich in de luwte van de toeristenstroom kunnen blijven ontwikkelen als prettige plek om te wonen en ongewenste ontwikkelingen van bezoekers van het werelderfgoed effectief kunnen worden geblokkeerd. Het management van duurzaam toerisme in relatie tot de Werelderfgoedbestemming is op deze manier integraal onderdeel van het Managementplan. Hierbij is de infrastructuur, parkeersituatie en sturing van de toeristenstroom van belang, waarbij ook gekeken wordt naar de uitdagingen en mogelijkheden. Daarnaast is ook de positie en betrokkenheid van de lokale bevolking belangrijk.

Hierop wordt ingezet door een Omgevingsplan voor Kinderdijk op te stellen. Daarnaast wordt het laatste deel van de entreezone herontwikkeld. Dit wordt gedaan met een stedenbouwkundig plan voor de ingang van de individuele bezoeker, het uitwerken van het ontwerp voor de waterentree en het renoveren van het J.U. Smitgemaal. Verder vinden er een aantal herinrichtingsprojecten plaats, zoals de herinrichting van de Molenstraat, een alternatieve ontsluiting van de Molenkade/Blokweerschekade en het verplaatsen van het voetpad op de Boezemkade. Tot slot wordt er een Toekomstvisie voor het dorp Kinderdijk opgesteld.

Lijn 3: Complete grip op alle bezoekersstromen

Optimale grip krijgen op alle bezoekersstromen, individueel en collectief, georganiseerd en ongeorganiseerd, over weg en over water, richting het Werelderfgoed. Dit kan gedaan worden met betaalde toegang van het molengebied ten koste van de openbaarheid, maar

daarvoor is eerst meer onderzoek nodig. Ook kan er ingezet worden op visitor management met parkeerplaatsen aan de westrand van Nieuw-Lekkerland, een transferium, het uitwerken van last-mile vervoer, het invoeren van vergunningparkeren en het optimaliseren van openbaar vervoer. Daarnaast is er een heldere bestuursstructuur met een ondernemende siteholder nodig die is geworteld in lokaal DNA.

NB: Doorontwikkelen Governance

Het doorontwikkelen van Governance is aanvullend aan de specifieke maatregelen. Het gaat hierbij om het versterken van samenwerking tussen de partijen uit het Bestuurlijk Platform Kinderdijk. Daarbij wordt ook ingezet op nieuwe financiële afspraken tussen de siteholder en de lokale overheden. De afspraken tussen partijen worden vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst.

In een brief van het Bestuurlijk Platform Kinderdijk (voorheen Stuurgroep) aan de gemeenteraden, is daarbij de wens uitgesproken om voor het ontwikkelen van de governance voort te bouwen op de voortgang die de afgelopen jaren is bereikt. Alle partijen voelen zich nog steeds verantwoordelijk voor het Werelderfgoed en het geven van uitvoering aan de verplichtingen uit het Werelderfgoedverdrag. Daarbij hebben ze geconstateerd dat niemand wil tornen aan de keuzes die eerder zijn gemaakt, waarbij SWEK als siteholder verantwoordelijk is om het gebied te beheren en te exploiteren. Er zullen nieuwe afspraken gemaakt worden over de onderlinge samenwerking en de continuïteit van de stichting en de na te streven financiële doelen.

“Kinderdijk als icoon waar het ontwikkelen van de toeristische hotspot samengaat met leefbaarheid, beleving, authenticiteit, rust en ruimte en natuur”

Bouwsteen 3: Stakeholders en lokale bewoners

Op hoofdlijnen is de organisatiestructuur (en daarmee de betrokken stakeholders en lokale bewoners), zoals opgenomen in het huidige Managementplan, nog steeds dezelfde. Stichting Werelderfgoed Kinderdijk (SWEK) is als Werelderfgoed siteholder, binnen de door het Bestuurlijk Platform Kinderdijk vastgestelde kaders, verantwoordelijk voor het in stand houden van het Werelderfgoed en het bewaken van de UNESCO Werelderfgoed status en alle daaruit voortvloeiende taken.

Sinds de opstelling van het Managementplan zijn partijen steeds meer aan elkaar gewend geraakt en weten ze elkaar te vinden. De overheidspartijen die deel uitmaken van het Bestuurlijk Platform Kinderdijk zijn de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Waterschap Rivierenland, Provincie Zuid-Holland, gemeenten Molenlanden (voorheen

Molenwaard) en Alblasserdam. Elk van deze partijen is trekker van of betrokken bij enkele activiteiten of programma's die in het Uitvoeringsprogramma beschreven worden. In het Uitvoeringsprogramma (bijlage III) staat genoemd wie waarvoor verantwoordelijk is en wat de belangrijkste taken zijn. Doordat de stakeholders deel uitmaken van het Uitvoeringsprogramma, maken ze op constructieve en structurele wijze deel uit van het Managementplan. Hieronder wordt kort stilgestaan bij elke stakeholder.

Stichting Wereld Erfgoed Kinderdijk (SWEK) is de siteholder en daarmee verantwoordelijk voor het in stand houden van het Werelderfgoed en het bewaken van de Werelderfgoedstatus. SWEK is verantwoordelijk voor het dagelijkse beheer en de exploitatie van het Werelderfgoed en de faciliteiten ten behoeve van het opvangen en geleiden van de bezoekersstromen. Ook gaat SWEK over het verhuren van de molens en woningen op het Werelderfgoedterrein.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is uitvoerder van het Nederlands Werelderfgoedbeleid en de Erfgoedwet. De RCE rapporteert aan UNESCO en treedt op als kennisinstituut en adviseur.

Waterschap Rivierenland is eigenaar van een groot gedeelte van de grond en het water van het Werelderfgoed en wegbeheerder van een deel van de wegen in het gebied. Het waterschap is als functionele overheid verantwoordelijk voor het waterbeheer (peil, kwaliteit, veiligheid), onderhoud en beheer van de hoge en lage boezems, watergangen, kades en wegen/parkeerterreinen in het gebied en onderhoud en beheer van de nog werkzame gemalen in het gebied. Het waterschap voert de komende jaren grootschalige veranderingen door in het watersysteem van de Alblasserwaard. Hiervan is in 2020 melding gedaan via een SOC-report bij Unesco.

Provincie Zuid-Holland is als provinciaal bevoegd gezag verantwoordelijk voor natuurbeleid, Regionaal Ruimtelijk Beleid (zoals de POVI), het bewaken van de Molenbiotoop, regionaal Toeristisch beleid, Provinciaal Cultureel Erfgoedbeleid, vergunningverlening en handhaving en concessiegever openbaar vervoer. Daarnaast bewaakt ze het bovenlokale en (inter)nationale belang van Kinderdijk als nationaal icoon.

Gemeente Molenlanden en gemeente Alblasserdam is het lokaal bevoegd gezag voor een deel van het gebied en op grond daarvan verantwoordelijk voor het vaststellen van bestemmingsplannen, vergunningverlening en handhaving, openbare orde en veiligheid, vaststellen van de Algemene Plaatselijke Verordening (APV), het toepassen van de Erfgoedwet en het beheer en de inrichting van de openbare ruimte voor zover niet in beheer bij het waterschap of overgedragen aan de SWEK. Daarnaast is gemeente Molenlanden eigenaar van de molens en enkele opstallen.

De gemeenten, SWEK en het waterschap gaan nog met elkaar in gesprek om betere afspraken te maken over het dagelijks beheer in en rondom het gehele gebied, ook buiten de niet openbare gedeeltes van het gebied en voor de situatie met gesloten bezoekerslocaties.

Tot slot worden ook de behoeften en belangen van de lokale bevolking meegenomen. De lokale bevolking bestaat uit bewoners van het dorp Kinderdijk, bewoners van het Werelderfgoed en de molenbewoners. Hierdoor zijn de behoeften en belangen erg divers.

De molenbewoners zijn erg belangrijk voor het Werelderfgoed, Kinderdijk kan niet zonder de molenbewoners. Ze maken onmiskenbaar deel uit van Kinderdijk, maar staan vanuit meerdere kanten onder druk. Als de druk toe gaat nemen, wil er misschien niemand meer wonen en verdwijnt de ziel uit het gebied. Daarom is er continu aandacht nodig voor de positie van de molenaar. Daarnaast zijn sommige van de molenbewoners in dienst bij SWEK en laten regelmatig hun molen draaien. Ze zijn daarmee molenaar en hebben een molenaarsovereenkomst. Ze zijn erg betrokken bij de geschiedenis en het gebied en bij hun eigen molen. Ze zijn als het ware hoeders van het stukje OUV dat ze beheren.

De overige bewoners van het Werelderfgoed wonen wel in het gebied, maar niet in een molen. Het aantal woningen in het gebied is twee keer zo groot als het aantal bewoonde molens. De bewoners hebben veelal het toerisme geaccepteerd en hun belangen worden in het visitor Managementplan meegenomen.

De bewoners van het dorp Kinderdijk hebben tegenstrijdige belangen. Sommige ondervinden gevolgen van transport en toerisme, wat invloed heeft op hun leefomgeving. Andere profiteren van het toerisme met horeca, werkgelegenheid op de scheepswerf of fietsverhuur. Om dit in goede banen te leiden, is een visitor Managementplan opgesteld. Daarnaast worden de omwonenden meegenomen in de plannen en zijn de bewoners vertegenwoordigd in de Belangenvereniging Kinderdijk, in samenwerking met de gemeente. Onderdeel van het Uitvoeringsprogramma is lijn 2 met 'Dorpen in de luwte van de toeristenstroom'. Hierbij wordt gestreefd naar het positioneren van toerisme-gerelateerde ondernemers bij de ingang van het Werelderfgoed.

Kader: Visitorsmanagement gaat over meer dan het zorgen dat de omwonenden geen overlast ervaren. Het gaat over de gehele client-reis die bezoekers maken. De SWEK voelt zich daar verantwoordelijk voor en wil de kwaliteit van alle elementen uit de client-reis kunnen bewaken, zoals de communicatie en de reis van en naar het werelderfgoed. Het beheersen van de bezoekersstromen gaat dus niet alleen over het voorkomen van de overlast, maar ook letterlijk over het kunnen spreiden van de bezoekers over de tijd, zodat alle bezoekers kunnen genieten van de geboden kwaliteiten.

Tot slot zijn er veel vrijwilligers betrokken bij Kinderdijk. In het Managementplan van 2015 werd al benoemd dat voor het overgrote deel de ontvangst, kassa en rondleidingactiviteiten uitgevoerd worden door vrijwilligers. Daarnaast is er een groep vrijwilligers die zich specifiek bezighoudt met activiteiten op het gebied van educatie. Waar in 2014 nog sprake was van ongeveer 170 vrijwilligers, heeft dit zich inmiddels uitgebreid tot 232 vrijwilligers. Er zijn vrijwilligers die zich inzetten als gids, maar er is ook een programma opgestart waarbij vrijwilligers vluchtelingen begeleiden en ze op deze manier een rol te geven in de maatschappij.

“Sinds de opstelling van het Managementplan weten de partijen elkaar steeds beter te vinden”

Bouwsteen 4: Monitoring

Met het Managementplan worden de OUV beschermd en gehandhaafd door monitoring en het opstellen van kernvraagstukken en acties. De kernvraagstukken en acties uit het Managementplan 2015 zijn een hulpmiddel om te zorgen voor de instandhouding van de OUV. Zoals hiervoor al genoemd, is een deel van deze acties inmiddels afgerond of in uitvoering.

Het Bestuurlijk Platform Kinderdijk (BPK) bestaat uit de directie van de SWEK en de bestuurlijke en ambtelijke opdrachtgevers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Waterschap Rivierenland, Provincie Zuid-Holland, gemeenten Molenlanden (voorheen Molenwaard) en gemeente Alblasterdam (zie bouwsteen 3). Het BPK is een coördinerend bestuurlijk platform voor inhoudelijke afstemming en de voorbereiding van de besluitvorming door het bevoegd gezag. Elke vier jaar stelt het bevoegd gezag op advies van het BPK het Gebiedsperspectief vast. Op basis daarvan wordt een Uitvoeringsprogramma uitgewerkt en door het BPK vastgesteld. In het Uitvoeringsprogramma staan alleen de projecten en activiteiten die volgen uit het vigerende gebiedsperspectief. Dit zijn de zogenoemde acties. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van die projecten ligt bij de individuele leden van het BPK.

Het BPK bewaakt (monitort) de voortgang van de uitvoering van het vigerende uitvoeringsprogramma en formuleert adviezen om bij te sturen. Voorheen stond het BPK bekend als 'Stuurgroep'. De aanpassing blijkt in de praktijk goed uit te pakken. Misverstanden over de rol van de voormalige Stuurgroep, als zijnde formeel en direct sturend ten opzichte van de SWEK zijn hiermee weggenomen.

In het BPK worden ook de nodige inspanningen voor het Uitvoeringsprogramma op elkaar afgestemd. Doordat de verschillende projecten op elkaar ingrijpen en invloed op elkaar hebben, ontstaan hierdoor consequenties voor de exploitatie. Hierom is een goede coördinatie en afstemming tussen de verschillende partijen van belang. Hierbij is het vinden van een balans tussen de ruimte die de stichting nodig heeft om het gebied te exploiteren en de kaderstellende en richtinggevende rol van de overheidspartijen belangrijk.

Deze manier van samenwerken heeft de afgelopen periode geleid tot een groot aantal belangrijke besluiten (zoals de Gebiedsvisie, het Uitvoeringsprogramma, de Startnotitie entreezone, de uitgangspunten voor het financiële arrangement) waarmee voor de komende jaren een solide basis voor de toekomst van het Werelderfgoed ligt. Het geeft zowel politieke duidelijkheid als zekerheid aan de SWEK.

Elk project heeft vanuit BPK één ‘bestuurlijke opdrachtgever’ en één projectleider. Deze lichten de voorstellen in het BPK toe wanneer het stuk rijp is voor bespreking. De projectleider en de bestuurlijke opdrachtgever maken afspraken over het op te leveren resultaat, planning en noodzakelijke middelen (capaciteit en geld), wijze van afstemming met andere projecten/partijen en vervolgstappen (zoals eventuele formele besluitvormingstrajecten via raden en bestuur). Een project start op het moment dat de opdrachtgever via het BPK voldoende zekerheid heeft dat de middelen gedekt kunnen worden.

Het Kernteam (voormalig Ambtelijke begeleidingsgroep) is het ambtelijk vooroverleg voor het BPK, een platform voor operationeel overleg en voor informele afstemming. Het Kernteam is belast met de dagelijkse programmatische coördinatie en afstemming. Vanuit die hoedanigheid bereidt het Kernteam de vergaderingen van het BPK voor. Het Kernteam is het overleg waar alle (actuele) aanvragen voor vergunningen etc. die bij het betreffende bevoegd gezag wordt ingediend, met elkaar worden besproken, alvorens daarover door het bevoegd gezag wordt geoordeeld.

Elke zes jaar moet het Rijk aan het Werelderfgoedcomité een periodiek rapport leveren over de toepassing van het Werelderfgoedverdrag op hun grondgebied. In 2006 en 2013 hebben respectievelijk Periodic Reporting Cycle 1 en 2 plaatsgevonden. De derde cycle vindt plaats tussen 2018 en 2024, waarbij Nederland hoogstwaarschijnlijk in 2022 of 2023 aan bod komt. Naast deze monitoring in het kader van de verplichte zes-jaarlijkse rapportage aan UNESCO, verricht de SWEK aanvullende en tussentijdse monitoringactiviteiten. Voor alle onderdelen die in beheer en onderhoud zijn bij de SWEK, wordt een meerjarig- en een jaarlijks onderhoudsschema opgesteld. Daarnaast monitort de SWEK het aantal bezoekers en wordt jaarlijks over de financiële situatie gerapporteerd.

Monitoring vindt ook plaats doormiddel van de mogelijkheid voor de siteholder van het inzetten van Heritage Impact Assessments (HIA's). Alle grote ontwikkelingen die de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden, zijn hierdoor goed bekeken in relatie tot de OUV. Door het toepassen van HIA's zijn ongewenste ontwikkelingen voorkomen. Voorbeelden hiervan zijn windturbines in cruciale zichtlijnen vanaf Kinderdijk, grote veranderingen in het watersysteem en woningbouwontwikkelingen op het Mercon Kloosterrein.

Niet alleen de huidige impact, maar ook veranderingen en uitdagingen in de toekomst kunnen invloed hebben op het Werelderfgoed. Zo kunnen de gevolgen van klimaatverandering nog niet waarneembaar zijn, maar kan toezicht hierop ervoor zorgen dat gevolgen zo snel mogelijk worden gesignaleerd en geïdentificeerd.

Omdat Kinderdijk nauw verbonden is met het hydraulische watersysteem, monitort het waterschap de staat van de waterstaatkundige onderdelen en kijkt naar lange termijn risico's die over 50 jaar kunnen gaan spelen. Zo is in 2017 geconstateerd dat door klimaatverandering Kinderdijk niet langer de enige locatie in de Alblasserwaard kan zijn voor de afwatering van overtollig water naar de rivier. Door tijdig maatregelen te treffen, zoals het combineren van gemalen, wordt hier op geanticipeerd.

Een ander risico van een plotselinge verandering is het wegvallen van de internationale markt. Voor de financiering is Kinderdijk niet afhankelijk van financiële steun van de overheid, maar van de markt. Hierbij speelt het risico dat, wanneer de markt weg valt, de positie van Kinderdijk erg kwetsbaar is. Dit is afgelopen jaar gebleken met de COVID-19-pandemie, waarbij de financiële positie van de SWEK verslechterd is door het wegvallen van internationaal toerisme. Het is hiervoor van belang dat de herkomst van bezoekers inzichtelijk is en bezoekersstromen gedivergeerd zijn. Het continu monitoren van de invloed van de internationale markt helpt hierbij, zodat tijdig maatregelen genomen worden.

Bouwsteen 5: Nieuwe wet- en regelgeving

Nieuwe wet- en regelgeving, zoals bijvoorbeeld de nieuwe Omgevingswet, kan effect hebben op het Managementplan van het Werelderfgoed. Echter heeft lang niet alle nieuwe wet- en regelgeving invloed op Kinderdijk. In paragraaf 3.2 van het huidige Managementplan staat een overzicht van de destijds actuele wet- en regelgeving en het beleid gerangschikt naar verantwoordelijk publiek orgaan/bestuurslaag. Deze wet- en regelgeving is nog steeds geldig. Hieronder wordt een aantal relevante nieuwe wet- en regelgeving kort uitgelicht.

Omgevingswet

In de Omgevingswet worden de wettelijke regels voor de ruimtelijke ordening, milieu, natuur, water, archeologie en bodembeheer uit 26 verschillende wetten samenvoegt in één wet. Deze wet bevat dan vrijwel alle regels die van belang zijn voor de inrichting en het beheer van de fysieke leefomgeving. Zoals in de samenvatting van “Werelderfgoed & Omgevingswet, capacitybuilding sessie II” (november, 2019) opgenomen is, is de Omgevingswet in gang gezet met als overkoepelend doel het beter benutten en beschermen van de leefomgeving door besluitvorming eenvoudiger te maken. In dit nieuwe systeem gaat erfgoed samenhangend benaderd worden: het beheer en de ontwikkeling van een erfgoedlocatie gaat niet alleen over de fysieke omgeving an sich maar ook om de activiteiten die erin en omheen worden gepland. Bestemming en activiteit worden meer in eenheid gebracht.

De Omgevingswet hanteert een brede definitie van cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving. Hierbij gaat het om gebouwde en aangelegde monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten én cultuurlandschappen. Werelderfgoed wordt met de inwerkingtreding van de Omgevingswet voor het eerst expliciet wettelijk verankerd. Hierbij ligt het gevaar op de loer dat men denkt: het staat in de wet, dus het komt wel goed. Het blijft belangrijk voor bestuurders om actief beleid te sturen betreft Werelderfgoed. Kleine Werelderfgoed sites genieten in principe een monumentenstatus (op grond van de Erfgoedwet). Grotere gebieden worden planologische beschermd op regionaal niveau (vergelijkbaar met huidige regeling via Barro). De nieuwe Omgevingswet zal met name van invloed zijn op het beheer rondom het Werelderfgoed. Daarnaast zijn alle overheden (behalve waterschappen) verplicht om een Omgevingsvisie op te stellen. Ook

moeten alle overheden een set van algemene regels hebben. Voor de gemeente is dat het Omgevingsplan, voor provincies en waterschappen is dat een verordening. De Omgevingsvisie geeft weer wat de gemeenteraad of Provinciale Staten na wil streven en wil bereiken voor hun eigen grondgebied en dus ook met en voor het (wereld) erfgoed, ook als dat buiten hun gebied ligt.

Na meerdere keren uitgesteld te zijn, is momenteel de beoogde inwerkingtredingsdatum van de Omgevingswet 1 juli 2022. De laatste jaren zijn al enkele huidige wetten aangepast om goed aan te kunnen sluiten op de nieuwe Omgevingswet.

Parkeerbeleid

Kinderdijkers en inwoners van Alblasserdam-Noord ervaren veel overlast van bezoekers aan Kinderdijk die in het dorp parkeren. Om een eind te maken aan deze overlast, en het mogelijk te maken om alternatieve parkeergelegenheid in het havengebied van Alblasserdam optimaal te kunnen exploiteren, is het gewenst om het parkeren in Kinderdijk (inclusief West-Kinderdijk) te reguleren. In september 2020 is daarom het 'Aanwijzingsbesluit parkeren Molenlanden 2020' in werking getreden. Hierin zijn de plaatsen aangewezen waar enkel nog mag worden geparkeerd met een vergunning van 1 april tussen 1 november, tussen 10:00 uur en 18:00 uur. Dit geldt in Kinderdijk voor de Beatrixweg, Christineweg, Ireneweg, Lekweg, Lekdijk, Margrietweg, Molenstraat, Nederwaard, Overwaard, Schansweg, Veerдам en Vrij en Blij-straat

Natura 2000 Beheerplan Boezems Kinderdijk

De hoge boezems en de omliggende weilanden zijn een Natura 2000 gebied. Het Natura 2000 Beheerplan Boezems Kinderdijk moest conform afspraak in 2021 worden aangepast, maar voor nu is het huidige plan met vier jaar verlengd. Hierdoor is er ruimte ontstaan om te onderzoeken op welke manier de relatie met het omliggende landschap kan worden versterkt en hoe omgekeerd de verbetering en versterking van ruimtelijke en de landschappelijke kwaliteit van de regio kan bijdragen aan het versterken van de natuurwaarden in het gebied. Daarbij dient vermeld te worden dat alle (te ontplooiën) activiteiten in en rond het 'Natura 2000 gebied Boezems Kinderdijk' getoetst dienen te worden aan de Wet natuurbescherming, zodat de wettelijke instandhoudingsdoelstellingen niet geschaad worden. Iedere nieuwe ontwikkeling in en rond het Natura 2000 gebied dient vooraf te gaan van een Natura 2000 toets, uitgevoerd door een adviesbureau dat is aangesloten bij het 'Netwerk Groene Bureaus'. Uit deze toets kan blijken of voor een nieuwe activiteit wel of geen vergunning Wet natuurbescherming nodig is.

Vergunningen en handhaving op het Werelderfgoed

In het huidige Managementplan is opgenomen dat er concrete procesafspraken tussen de siteholder en het bevoegde gezag over de aanpak van vergunningverlening en handhaving moet komen, zodat slagvaardig kan worden gehandeld en opgetreden. Deze afspraken zijn

deels gemaakt, maar worden niet nageleefd. Een duidelijk plan en procesafspraken missen nog. Een belangrijke randvoorwaarden hiervoor is een heldere visie op hoe de siteholder en stakeholders kijken naar alle ontwikkelingen binnen het Werelderfgoed. De siteholder moet samen met de stakeholders werken aan meer visie en beleid, dat in gaat op ontwikkelingen op het gebied van omgevingsbeleid. Een beleidsplan en/of handhavingsplan zorgt voor eenduidigheid tussen de twee gemeentes en een effectief handhavingsbeleid. Dit plan moet opgezet moeten worden door de gemeente Molenlanden, gemeente Alblasserdam, RCE en SWEK, zodat gezamenlijk kaders gesteld kunnen worden en inspiratie opgedaan kan worden. Daarmee wordt een gezamenlijk gevoel van bewustwording gecreëerd. De handhaving vindt dan plaats door de gemeentes en de siteholder, de RCE kan vervolgens toezien of het gemaakte beleid ook wordt nageleefd en gehandhaafd. Ook gaan de gemeentes, SWEK en het waterschap gaan nog met elkaar in gesprek om betere afspraken te maken over het dagelijks beheer in en rondom het gehele gebied, ook buiten de niet openbare gedeeltes van het gebied en voor de situatie met gesloten bezoekerslocaties.

Samenwerkingsovereenkomst (SOK)

Op 10 juni 2021 hebben de leden van het BPK met elkaar gesproken over de doorontwikkeling van de governance van het Werelderfgoed, over de set aan afspraken en de wijze waarop alle partijen die in en rond het Werelderfgoed actief zijn met elkaar hun samenwerking inrichten. Een van de resultaten van dit gesprek is dat voortbouwend op afspraken die eerder gemaakt zijn, een samenwerkingsovereenkomst opgesteld wordt. Dit zal een overkoepelend document zijn. Afspraken die hierin opgenomen worden, komen terug in de wet- en regelgeving van de verschillende partijen en worden op deze manier geborgd.

Bouwsteen 6: Duurzaam toerisme

Het UNESCO-programma voor duurzaam toerisme vertegenwoordigt een nieuwe benadering op basis van overleg en samenwerking met belanghebbenden. Hierbij worden de plannen voor toerisme en erfgoedbeheer op bestemmingsniveau geïntegreerd, de natuurlijke en culturele bijzonderheden worden beschermd en passend toerisme wordt ontwikkeld. Het belangrijkste doel zijn kaders en beleid die duurzaam toerisme ondersteunen als een belangrijk middel voor het beheer van het erfgoed en gericht op het versterken van lokale gemeenschappen.

Het management van duurzaam toerisme in relatie tot de Werelderfgoedbestemming, moet een integraal onderdeel van het Managementplan zijn. Hierbij is de infrastructuur, parkeersituatie en sturing van de toeristenstroom van belang, waarbij ook gekeken moet worden naar de uitdagingen en mogelijkheden. Daarnaast is ook de positie en betrokkenheid van de lokale bevolking belangrijk. Het Gebiedsperspectief is opgesteld met duurzaam toerisme als uitgangspunt. De ambitie is namelijk uitgesproken om Kinderdijk het eerste icoon te laten zijn waar het ontwikkelen van de toeristische hotspot samengaat met het verbeteren van de leefbaarheid, het behouden van de beleving, authenticiteit, rust en

ruimte en het versterken van de natuur. Lijn 2 en 3 uit het Uitvoeringsprogramma dragen uitgebreid bij aan duurzaam toerisme. Dit gebeurt onder andere in lijn 2 met de herontwikkeling van de entreezone, door middel van een stedenbouwkundigplan en het uitwerken van het ontwerp voor de waterentree. In lijn 3 wordt ingezet op visitor management met de aanleg van parkeervoorzieningen en een transferium, het invoeren van vergunningparkeren, het beperken van openbare toegankelijkheid, en het afstemmen van openbaarvervoersdoelstellingen.

Bouwsteen 7: Duurzame ontwikkelingsdoelen

Lange tijd ontbrak het onderwerp erfgoed in het debat over duurzame ontwikkeling, ondanks het cruciale belang ervan voor samenlevingen en de brede erkenning dat erfgoed bijdraagt aan sociale, economische en ecologische doelen. Inmiddels is cultureel erfgoed bestempeld als aanjager van duurzame ontwikkeling. Werelderfgoed kan daarbij een platform bieden voor het ontwikkelen en testen van nieuwe benaderingen die de relevantie van erfgoed voor duurzame ontwikkeling aantonen.

Met het opgestelde Gebiedsperspectief wordt het Werelderfgoed Kinderdijk, maar ook de omliggende dorpen, op een duurzame manier verder ontwikkeld. Zoals in het Uitvoeringsprogramma beschreven staat, wordt ingezet op een toekomst waarin de omliggende dorpen rondom Kinderdijk zich in de luwte van de toeristenstroom kunnen blijven ontwikkelen. Daarnaast, door optimaal grip te krijgen met visitor management, wordt efficiënt gestuurd op rust en drukte. Dit zijn beide voorbeelden van duurzame ontwikkelingen in (de omgeving) van Kinderdijk.

Bewoning van de molens vormt een essentieel onderdeel van het verhaal dat Kinderdijk vertelt. Door het uitvoeren van een onderzoek naar de consequenties van bewoning voor het onderhoud en beheer van de molens, worden de langetermijneffecten van bewoning in beeld gebracht. Als resultaat zal er een gedeeld beeld over de effecten op langere termijn van de bewoning van de monumentale molens ontstaan, waardoor een duurzaam ontwikkelingsdoel geborgd is.

Bouwsteen 8: Immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed is 'levend erfgoed'. Het omvat sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, uitdrukkingen, bijzondere kennis of vaardigheden die gemeenschappen en groepen (en soms zelfs individuen) erkennen als een vorm van cultureel erfgoed.

Het Nederlandse molenaarsambacht is in 2017 door UNESCO ingeschreven op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Het merendeel van de molens wordt verhuurd en veel van de molenbewoners zijn tevens vrijwillig molenaar. Zij houden de molens draaiend en doen klein onderhoud. Op deze manier zijn de molenbewoners onderdeel van de site.

SWEK draagt zorg voor de kennisoverdracht en werkt doorlopend aan het uitbreiden en verbeteren van educatiemateriaal. Doordat de molens niet langer deel uitmaken van het werkende hydraulische watersysteem, en ook de hoge boezems op termijn hier geen onderdeel meer van zijn, kan SWEK de molens laten draaien ten behoeve van educatie, wanneer het werkende hydraulische systeem dit toelaat. Daarnaast siert een draaiende molen het landschap en voegt waarde toe. Doordat door de veranderingen de molens geen functie meer hebben, is het van belang dat er een duidelijke visie is op het draaien van de molens; wel, niet en wanneer. Daar komt bij dat de technische staat van een molen, die niet of te weinig gebruikt wordt, achteruit gaat. Wanneer de hoge boezems geen onderdeel meer uitmaken van het watersysteem, zijn opnieuw goede afspraken tussen het waterschap en SWEK nodig over het laten draaien van de molens.

Verder verricht de Stichting diverse activiteiten op het gebied van educatie en voorlichting. Zo zijn bijvoorbeeld molens ingericht als museummolens en opengesteld voor bezoekers. Er wordt informatie gegeven over het erfgoed van Kinderdijk en met behulp van beeldmateriaal wordt inzicht gegeven in de werking van de wipwatermolen. Andere educatieve bezoekpunten zijn de Molenwerkplaats en het Wisboomgemaal, waar informatie wordt gegeven over het bouwen en onderhouden van molens en het molenaarschap. Op deze manier blijft bijzondere kennis behouden en wordt deze overgedragen naar de bezoeker.

Wanneer het J.U. Smitgemaal volledig gerenoveerd is, kan overwogen worden om de op dat moment beschikbare ruimtes in te richten met educatieve functies.

Naast de Werelderfgoedstatus van Kinderdijk, is het gebied ook een uniek gebied van flora en fauna. Er is hard gewerkt om natuureducatie een plaats te geven binnen Kinderdijk. Van hieruit kan ook de natuurwaarde van de Hoge Boezem als onderdeel van het complete Verhaal van Kinderdijk onder het voetlicht gebracht worden.

4 Uitzicht: conclusies en aanbevelingen

Conclusie

UNESCO Werelderfgoed Kinderdijk kan hét Toeristische Icoon in de wereld worden waar het duurzaam ontwikkelen van een toeristische hotspot samengaat met verbeteren van de leefbaarheid en behoud van de natuur. De uitvoering die SWEK, samen met de partners, gegeven heeft aan de kernvraagstukken uit het huidige Managementplan en het opstellen van het Gebiedsperspectief 2030 en Uitvoeringsplan 2020-2025, hebben reeds tot succes geleid. Veel acties uit het huidige Managementplan en nieuwe acties uit het Uitvoeringsprogramma zijn opgestart of zelfs al afgerond. Wanneer de uitvoering van de opgestarte acties doorgaat zoals gepland, zullen deze ook succesvol afgerond kunnen worden in de komende vijf jaar.

Enkel een aantal van deze acties vraagt nog om aandacht in deze oplegger. Hieronder wordt hier kort bij stilgestaan. Ook omdat de acties al goed verankerd zijn in het Uitvoeringsprogramma.

Actielijst

Onderzoek consequenties bewoning voor onderhoud & beheer molens

Wat en waarom: Bewoning van de molens vormt een essentieel onderdeel van het verhaal dat Kinderdijk vertelt. Dit onderzoek richt zich op de lange termijneffecten van bewoning. In het onderzoek wordt stilgestaan bij de betekenis van bewoning door moderne gezinnen voor onderhoud en beheer van de molens. Daarnaast wordt onderzocht wat de aanpassing van het waterpeil betekent voor onderhoud en beheer van de molens. Ook wordt er stil gestaan bij de brandveiligheidseisen voor het onderhoud en beheer van de molens en worden de gevolgen voor de monumentale waarden van de molens bekeken.

Effect: Op basis van de uitkomsten van dit onderzoek kan besloten worden welke maatregelen als gevolg van de brandveiligheidseisen en het aanpassen van het waterpeil genomen kunnen worden. Ook komen de effecten op langere termijn in beeld van de bewoning van de monumentale molens.

Actie: Wanneer het ‘Verhaal van Kinderdijk’ afgerond is, kan dit onderzoek opgestart worden. Op deze manier wordt duidelijk waar Kinderdijk op wil inzetten en wat daar de consequenties van zijn.

Natura 2000 Beheerplan Boezems Kinderdijk

Wat en waarom: De hoge boezems en de omliggende weilanden zijn een Natura 2000 gebied. Het Natura 2000 Beheerplan Boezems Kinderdijk moet conform afspraak in 2021 worden aangepast. Dat kan dan direct aanleiding om te onderzoeken op welke manier de

relatie met het omliggende landschap kan worden versterkt en hoe omgekeerd de verbetering en versterking van ruimtelijke en de landschappelijke kwaliteit van de regio kan bijdragen aan het versterken van de natuurwaarden in het gebied.

Effect: Door het beheerplan aan te passen, kan de relatie met de omliggende regio worden verbeterd voor wat betreft landschappelijke en ruimtelijke kwaliteit, natuurwaarden en biodiversiteit. Daarnaast zorgt de aanpassing voor het bestendigen van de Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen en voor het versterken van de beleving van de unieke natuurwaarden door bezoekers van Kinderdijk.

Wie: De provincie Zuid-Holland is verantwoordelijk voor het Natura 2000 Beheerplan Boezems Kinderdijk. De provincie zal op een aantal belangrijke momenten (zoals evaluatie, start herziening) het beheerplan inbrengen in het BPK, zodat verbinding met andere delen van het uitvoeringsprogramma wordt gelegd. Voor nu is het huidige beheerplan met vier jaar verlengd.

Omgevingsplan Kinderdijk:

Wat en waarom: Op korte termijn moet er onderzocht worden of de huidige bestemmingsplannen voldoende mogelijkheden bieden om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen. Daarbij moet geïnventariseerd worden wat de criteria zijn die volgen uit de Werelderfgoed status, Natura 2000 status en de ambities zoals verwoord in het Gebiedsperspectief. Op de langere termijn gaat het om het uitwerken van de gebiedsvisie in een Omgevingsplan dat door alle partijen in het Bestuurlijk Platform Kinderdijk wordt onderschreven. Daarbij moet het Omgevingsplan voldoende kaders en bescherming voor het Werelderfgoed bieden, zowel in het gebied als de zogenaamde tribune en horizon. Ook moet de mogelijkheid geboden worden, om onder andere de toegankelijkheid, bepalingen met betrekking tot openingstijden en gebruik van voorzieningen vast te leggen. Daarnaast moet het samenhang tonen en verbinding leggen met andere maatschappelijke, ruimtelijke en economische ontwikkelingen op lokaal, regionale en landelijk niveau. Voorbeelden hiervan zijn Waterdriehoek, Krimpenerwaard, Ridderkerk, maar ook met klimaatadaptatie, natuurbehoud, biodiversiteit en het vergroten van het natuurareaal.

Effect: De verschillende overheden (bevoegd gezag) hanteren dezelfde uitgangspunten en kaders voor het uitvoeren van hun verantwoordelijkheid. De bescherming voor het Werelderfgoed, inclusief de zogenaamde tribune en de horizon wordt gegarandeerd. Daarbij wordt gekeken naar de monumentale, industriële en de landschappelijke waarde. En er is een antwoord op de vraag of dit Omgevingsplan voldoende bestuurlijk-juridische basis biedt om ongewenste ontwikkelingen om te buigen en om overheden langjarig vast te leggen op hun commitment.

Beoogd resultaat: Het Omgevingsplan resulteert in het zo nodig aanpassen van een vigerend bestemmingsplan. Daarbij komt een vastgestelde lijst van criteria waar alle ontwikkelingen en initiatieven getoetst kunnen worden. Hiermee ontstaat een Omgevingsplan dat door de raden van beide gemeenten, Provinciale Staten en het Algemeen Bestuur van het waterschap is vastgesteld.

Actie: In afwachting van de uitwerking van het stedenbouwkundigplan van de entreezone kan dit opgepakt worden.

Vergunningen en handhaving op het Werelderfgoed:

Wat en waarom: De Stichting Werelderfgoed Kinderdijk (SWEK), als siteholder van het Werelderfgoed, is verantwoordelijk voor de instandhouding van het erfgoed. Ook is zij als gastheer verantwoordelijk voor het verzorgen van educatieve en recreatieve activiteiten om het verhaal van Kinderdijk over te dragen. Het bevoegd gezag voor het verlenen van vergunningen en handhaving ligt bij andere partijen. De SWEK is dus altijd afhankelijk van andere partijen voor zowel de vergunningverlening als de handhaving van de site. Wel wordt de SWEK aangesproken over deze onderwerpen, terwijl de stichting niet verantwoordelijk is. Met regelmaat gebeuren er voor de site onwenselijke zaken, waar de SWEK actie op wil ondernemen. Om dit te formaliseren, is in het verleden een overleg opgestart, maar dit overleg ligt momenteel stil.

Invloed op de site: Wat betreft handhaving spreekt de SWEK personen aan op onwenselijk gedrag, de stichting heeft echter geen mandaat om dit te doen. De SWEK is genoodzaakt om de bevoegde instantie te informeren, die vervolgens moet optreden. De verantwoordelijkheid met betrekking tot handhaving is verspreid over verschillende instanties, waardoor niet duidelijk is wie het aanspreekpunt is. Bij handhaving is in veel gevallen snelheid geboden, maar door de vele schijven wordt vaak laat ingegrepen. Bovendien heeft handhaving bij veel instanties niet de eerste prioriteit, waardoor een melding niet altijd kordaat wordt opgepakt. Het feit dat laat of in sommige gevallen niet wordt opgetreden, is een risico voor de instandhouding van de site.

Beoogd resultaat: Concrete procesafspraken tussen de siteholder en het bevoegde gezag over de aanpak van vergunningverlening en handhaving, zodat slagvaardig kan worden gehandeld en opgetreden.

Actie: Opzetten van een beleidsplan en/of handhavingsplan om voor eenduidigheid tussen de twee gemeentes te zorgen en met een effectief handhavingsbeleid. Dit plan wordt opgezet in samenwerking met de gemeente Molenlanden, gemeente Alblisserdam, SWEK en het waterschap als wegbeheerder, zodat gezamenlijk kaders gesteld kunnen worden en inspiratie opgedaan kan worden. Hierbij wordt er een gezamenlijk gevoel van bewustwording gecreëerd. De handhaving vindt dan plaats door de gemeentes en de siteholder. De Provincie Zuid-Holland kan toezien of het gemaakte beleid wordt nageleefd en gehandhaafd. Ook moeten de gemeentes, SWEK en het waterschap nog met elkaar in gesprek om betere afspraken te maken over het dagelijks beheer in en rondom het gehele gebied, ook buiten de niet openbare gedeeltes van het gebied en voor de situatie met gesloten bezoekerslocaties.

Exploitatie

Wat en waarom: De exploitatie van het dagelijkse beheer en onderhoud van het Werelderfgoed wordt grotendeels bepaald door de SWEK en waterschap Rivierenland. Daarnaast dragen diverse partijen bij aan de instandhouding van de site: Gemeenten Alblisserdam en Molenlanden, provincie Zuid-Holland en de RCE. Het doel van de SWEK is

financieel op eigen benen staan. Hiervoor is het van belang meer inkomsten te verwerven vanuit de bezoekers van het Werelderfgoed en het afbouwen van de subsidieafhankelijkheid. De afgelopen jaren is op dit vlak resultaat geboekt. Tot afgelopen jaar was er een sluitend exploitatieplan en vermogensvorming, er lag een solide basis. COVID-19 heeft de wereld voor Kinderdijk op z'n kop gezet, maar wel maar tijdelijk. De positie van de SWEK was sterk en dankzij steun van het rijk konden de activiteiten voor het management doorgaan en kon de liquiditeit geborgd worden. Dit heeft tot gevolg dat de huidige financiële status, zoals gepresenteerd in de huidige begroting en jaarrekening die te vinden zijn op de website van Kinderdijk, niet representatief zijn voor voorgaande jaren. Het BPK heeft echter geconcludeerd dat het voortbestaan van het Werelderfgoed niet in gevaar mag komen. Daarom zullen er afspraken gemaakt worden over welke rol het BPK krijgt ten aanzien van bijvoorbeeld de na te streven financiële reserves, de financiële rapportages, de (meer)jaren begroting en de rekening van de SWEK. Het is noodzakelijk om nu eerst te komen tot een financieel gezonde SWEK.

Voor de activiteiten in het Uitvoeringsprogramma wordt momenteel een nieuw financieel arrangement opgesteld. Daarbij wordt ingezet op nieuwe financiële afspraken tussen de siteholder en de lokale overheden. De afspraken tussen partijen worden vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst. Ook omdat er de komende jaren nog grote investeringen aankomen, zoals een transferium, inrichting van de entreezone voor de individuele bezoeker en last-mile vervoer. Daarnaast kan het uitwerken van het Verhaal van Kinderdijk, zoals opgenomen in het Uitvoeringsprogramma, ook nog leiden tot nieuwe investeringen om het streven naar kwaliteitstoeristen te laten samengaan met het behoud en versterken van de leefbaarheid. Dit zorgt ervoor dat er nadere afspraken nodig zijn over de werkwijze waarop deze investeringen worden gefinancierd, dan wel getemporiseerd en geprioriteerd.

Beoogd resultaat: Een sluitend exploitatieplan, inclusief meerjarenperspectief, met een positief eindresultaat, zodat de SWEK haar doelstellingen en managementtaken goed kan uitvoeren.

Actie: Wanneer het proces om tot een nieuw financieel arrangement te komen, afgerond is, wordt duidelijk op welke manier en op welke termijn middelen vanuit de SWEK zouden kunnen terugvloeien naar beide gemeenten, om daarmee de in het verleden gemaakte kosten en de investeringen in het uitvoeringsprogramma te compenseren. Hierna zijn nadere afspraken nodig over de wijze waarop deze investeringen worden gefinancierd dan wel worden getemporiseerd. Hierbij ligt een belangrijke adviserende rol bij het BPK. Dit vergt een vorm van samenwerking tussen alle partijen, met duidelijkheid over ieders rol, verantwoordelijkheid en bedoelingen en waarbij heldere afspraken zijn gemaakt over de wijze waarop met investeren, exploiteren en de risico's wordt omgegaan.

Doorkijk

De aanpak voor bovenstaande nog openstaande acties wordt verankerd in de diverse uitvoeringsprogramma's van de verantwoordelijke instanties. Het Bestuurlijk Platform Kinderdijk en het Kernteam richten zich op de monitoring van de uitvoering van de

kernvraagstukken. Wanneer de uitvoering van de opgestarte acties doorgaan zoals geplant, zullen deze ook succesvol afgerond kunnen worden in de komende vijf jaar.

Door het inzetten op acties, stakeholders, monitoring, duurzaam toerisme, duurzame ontwikkelingsdoelstellingen en immaterieel erfgoed, kunnen de universele waarden van de site in stand gehouden en versterkt worden. Met deze oplegger kan Kinderdijk er de komende jaren weer tegenaan en is een succesvol herstel na de COVID-19-pandemie mogelijk.

1. Bijlage

Bijlage I Kernvraagstukken: acties Managementplan 2015

In het huidige Managementplan is opgenomen dat de site te maken heeft met ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op de instandhoudingsdoelen. Daarom zijn in 2015 kernvraagstukken en acties opgesteld voor de instandhouding van het Werelderfgoed. Deze vraagstukken zijn hieronder kort samengevat en er is aangegeven wat de huidige status van de actie is. De kernvraagstukken waar nog actie voor nodig is, zijn opgenomen in hoofdstuk 4.

Organisatie

1. **Bestuurlijk commitment/draagvlak:** Alle voor de site verantwoordelijke partijen onderschrijven de inhoud van het Managementplan door deze bestuurlijk te ondertekenen.
Status: afgerond
2. **Organisatiestructuur Werelderfgoed:** instellen van een bestuurlijk overlegplatform, ondersteund door een ambtelijke werkgroep voor een transparant afwegingsproces.
Status: afgerond. Het Bestuurlijk Platform Kinderdijk (opvolger van de Stuurgroep) is opgericht. Het platform bestaat uit de directie van de SWEK en de bestuurlijke en ambtelijke opdrachtgevers van de gemeenten Molenlanden (voorheen Molenwaard) en Alblisserdam. Het Bestuurlijk Platform Kinderdijk is een coördinerend bestuurlijk platform voor inhoudelijke afstemming en de voorbereiding van de besluitvorming door het bevoegd gezag. Het platform bespreekt vanuit die rol alle activiteiten/ projecten uit het uitvoeringsprogramma, stelt vierjaarlijks het gebiedsperspectief en bijbehorend uitvoeringsprogramma vast en monitort de uitvoering van het uitvoeringsprogramma. Het Kernteam (voormalig Ambtelijke begeleidingsgroep) is belast met de dagelijkse programmatische coördinatie en afstemming. Vanuit die hoedanigheid bereid het Kernteam de vergaderingen van het Bestuurlijk Platform Kinderdijk voor. Het Kernteam is het overleg waar alle (actuele) aanvragen voor vergunningen etc. die bij het betreffende bevoegd gezag wordt ingediend, met elkaar worden besproken, alvorens daarover door het bevoegd gezag wordt geoordeeld.
3. **Vergunningen en handhaving op het Werelderfgoed:** concrete procesafspraken tussen de siteholder en het bevoegde gezag over de aanpak van vergunningverlening en handhaving, zodat slagvaardig kan worden gehandeld en opgetreden.
Status: gestagneerd. Deze afspraken zijn deels gemaakt, maar worden niet nageleefd. Een duidelijk plan en procesafspraken missen nog. Vervolgactie: opzetten van een beleidsplan en/of handavingsplan dat zorgt voor eenduidigheid tussen de twee gemeentes en een effectief handavingsbeleid. Dit plan moet opgezet moeten worden door de gemeente Molenlanden, gemeente Alblisserdam, en SWEK, zodat gezamenlijk kaders gesteld kunnen worden en inspiratie opgedaan kan worden. Hierbij wordt er een gezamenlijk gevoel van bewustwording gecreëerd. De handhaving vindt dan plaats door de gemeentes en de siteholder, de kan vervolgens toezien of het gemaakte beleid ook wordt nageleefd en gehandhaafd. Acties hiervoor worden opgenomen in de Samenwerkingsovereenkomst die opgezet gaat worden door SWEK, in samenwerking met de overige overheidspartijen.

Definiëring van de site

4. **Blikveld en visuele relaties:** Planologische/juridische borging van de voor de OUV relevante zichtrelaties en blikvelden.
Status: relevante zichtrelaties en blikvelden worden beschermd door het uitvoeren van Heritage Impact Assessments bij nieuwe ontwikkelingen in de omgeving. Daarnaast krijgen de verschillende keyviews die de afgelopen jaren naar voren zijn gekomen een plek in de nieuwe Omgevingsplannen. Hierbij is aangegeven dat binnen deze gebieden de OUV gelden en dat de zichtlijnen geborgd moeten worden. Ook in artikel 7.4 van het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) is ook opgenomen dat het van belang is dat essentiële kenmerken van het aanwezige landschap en cultureel erfgoed behouden blijven.

Instrumentarium en kwaliteitsborging

5. **Juridische en planologische borging in bestemmingsplannen:** eenduidige juridische kaders en heldere procedure voor een transparante toetsing van cultuurhistorische waarden in relatie tot de ruimtelijke ontwikkelingen op en om Kinderdijk.

Status: in de nieuwe Omgevingswet is opgenomen dat bij ontwikkelingen in de nabijheid van een Werelderfgoed rekening moet worden gehouden met de werelderfgoedwaarden. Ook is de RCE bezig met bewustwording en heeft Kinderdijk de status van beschermd stads- en dorpsgezicht verleend. Bouwen in beschermde stads- en dorpsgezichten is aan bepaalde regels gebonden. Deze zijn vervat in een bestemmingsplan en hebben primair betrekking op het respecteren van de lokale karakteristiek. Met de nieuwe bestemmingsplannen is een eenduidige borging gewaarborgd.

6. **Aanpassingen aan objecten binnen de site:** concrete afspraken over de wijze waarop de Stuurgroep (huidige Bestuurlijk Platform Kinderdijk) en de ambtelijke werkgroep (huidige Kernteam) noodzakelijke aanpassingen aan objecten binnen de site en de universele waarden tegen elkaar afweegt.

Status: Afgesproken is dat bij elke grote ontwikkeling de effecten op het Werelderfgoed worden getoetst via een Heritage Impact Assessment (HIA). Op deze manier wordt er een goede afweging gemaakt ten aanzien van de OUV, integriteit en authenticiteit. Daarnaast wordt door het uitvoeringsprogramma iedereen goed op de hoogte gehouden van beoogde ontwikkelingen. Dit programma is procedureel ingebed zodat iedereen op de hoogte is. Wanneer hier risico's gesignaleerd worden, wordt opdracht gegeven tot een HIA.

7. **Ruimtelijke kwaliteit:** in de Stuurgroep en ambtelijke werkgroep vaststellen (huidige Bestuurlijke Platform Kinderdijk) van de procedure voor het borgen van de ruimtelijke kwaliteit. Ruimtelijke kwaliteit als onderdeel van de planvorming.
Status: door het opstellen van een stedenbouwkundig plan en beeldkwaliteitsplannen waarbij de OUV meegenomen worden, worden de ruimtelijke kwaliteitsprincipes geborgd in bestemmingsplannen. Hierdoor is ruimtelijke kwaliteit onderdeel van de planvorming.

Ruimtelijke ontwikkelingen voor de versterking van het Werelderfgoed

8. **Herinrichting entreezone:** realiseren van de herinrichting van de entreezone en het nieuwe bezoekerscentrum op het beoogde kwaliteitsniveau.
Status: de uitvoering van het project Herinrichting Entreezone uit de gebiedsdeal Kinderdijk is voor 98% afgerond en gerealiseerd. De laatste onderdelen (fietspad en schuur) zijn gepland en worden op de korte termijn uitgevoerd.
9. **Overige ontwikkelingen uit de Gebiedsvisie:** realisatie van overige ambities uit de gebiedsvisie ten behoeve van het terugbrengen/versterken van de herkenbaarheid van oorspronkelijke onderdelen en functies, het toevoegen van attractiepunten en de uitbreiding en optimalisering van vervoer over water.
Status: de realisatie van de contramolen, restauratie en inrichting Blokkerse Wipmolen, en de ontwikkeling van de voorziene aanlegvoorzieningen zijn afgerond. Het herstel van de Lekkerlandse lage boezem is in planvorming. Er is nog niet gestart met de ontwikkeling van de locatie van molen nr. 20. Deze wordt onderdeel van de uitwerking van het Verhaal van Kinderdijk. Overige ambities hebben een plaats gekregen in het Gebiedsperspectief 2030.

Overige Ruimtelijke Ontwikkelingen binnen het Werelderfgoed

10. **Afslag rietgorzen hoge boezem Overwaard:** Afspraken over en uitvoering van maatregelen om afkalving tegen te gaan, zodat het klassieke beeld van de rietlanden in de hoge boezem van de Overwaard beleefbaar blijft.
Status: in uitvoering door het waterschap, in samenwerking met de provincie.
11. **Overige ruimtelijke ontwikkelingen binnen de site:** zorgen dat ruimtelijke ontwikkelingen de instandhouding van de OUV borgen en versterken, door een goede samenhang tussen cultuurhistorische waarden en de beoogde ontwikkeling.
Status: maatregelen in het kader van water en natuur worden transparant afgestemd binnen de instandhouding van de cultuurhistorische waarden door bestemmingsplannen, controle en vergunningen. Het proces van het Uitvoeringsprogramma is scherp. De ontwikkelingen worden voorgesproken in de kerngroep en wanneer er daar geen duidelijk perspectief uit komt, wordt het doorgezet naar het bestuurlijk platform.

Beveiliging en beheer & onderhoud attributen

12. **Beveiliging:** Het opstellen van een veiligheidsplan, waardoor de universele waarden van het Werelderfgoed worden veiliggesteld.
Status: er is een veiligheidsplan opgesteld en geactualiseerd met betrekking tot COVID-19. Samen met de gemeente en de veiligheidsregio is aanvullend een bereikbaarheidsveiligheidsplan gemaakt, inclusief vervolgacties. Het uitvoeringsplan voor het veiligheidsplan is opgesteld. De komende drie jaar worden in alle molens aanpassingen uitgevoerd, zoals aanpassingen aan meterkasten en rookmelders.

13. **Restauratie Wisboomgemaal:** restaureren van het Wisboomgemaal, zodat de instandhouding van dit gemaal wordt geborgd.
Status: de uitvoering van onderzoek naar de bouwkundige staat van het gemaal is uitgevoerd. De middelen zijn verzameld en de vergunningen zijn verleend. Het project wordt op korte termijn opgestart en de komende twee jaar vindt de uitvoering plaats.
14. **Achterstallig onderhoud molenerven:** Planologisch borgen van de aanbevelingen uit de Studie Molenerven en restauratie van objecten op de molenerven die kampen met achterstallig onderhoud.
Status: de restauratie van de eerste molens zijn afgerond, hierna worden de erven aangepakt. Subsidies zijn verworven en er is in beeld wat er op de erven moet gebeuren. De verantwoording hiervan ligt bij SWEK.

Toeristische ontwikkelingen en educatie

15. **Visitor management – extern:** Oplossen van de logistieke knelpunten, zodat het Werelderfgoed goed bereikbaar wordt voor bezoekers.
Status: al veel knelpunten zijn opgelost, zoals een nieuwe parkeerplaats voor campers en touringcars en het aanwijzingsbesluit parkeren Molenlanden waardoor enkel nog mag worden geparkeerd in Kinderdijk met een vergunning van 1 april tussen 1 november, tussen 10:00 uur en 18:00 uur. Het ontwikkelen van het transferium met last-mile vervoer is laatste onderdeel dat nog moet gebeuren. Dit is geborgd in het Uitvoeringsprogramma.
16. **Visitor management – intern:** Het in goede banen leiden van bezoekersstromen, zodat de beleving voor bezoekers optimaal is en negatieve effecten worden voorkomen.
Status: door het ontwikkelen van een goed functionerende website voor bezoekers van Kinderdijk en de ontwikkelingen rondom de entreezone, is er meer grip gekomen op bezoekersstromen, zoals de looproutes van gasten. Vorig jaar is de Contramolen geopend als nieuwe bezoekslocatie en binnenkort worden er nog extra bezoekslocaties toegevoegd aan de carrousel, zodat er voldoende plek is voor alle groepen. Met een entreeticket heb je ook toegang tot een van de rondvaartboten, die langs alle bezoekslocaties ‘hopt’. Met de realisering van de entreezone is de basis gelegd voor een goede interne visitor management.
17. **Functioneren erfgoed:** Het hebben van een afsprakenkader dat garandeert dat de molens periodiek kunnen draaien en malen, zodat de techniek in goede staat blijft en bezoekers dit element van het watersysteem kunnen beleven.
Status: Doordat de molens niet langer deel uitmaken van het werkende hydraulische watersysteem, en ook de hoge boezems op termijn hier geen onderdeel meer van zijn, heeft SWEK meer invloed gekregen op het laten draaien van de molens. Wanneer het werkende hydraulische watersysteem dit toe laat, kan SWEK de molens laten draaien ten behoeve van educatie. Hier zijn goede afspraken over gemaakt. Wanneer de hoge boezems geen onderdeel meer uitmaken van het watersysteem, zijn opnieuw goede afspraken tussen het waterschap en SWEK nodig.

Exploitatie

18. **Exploitatie:** een sluitend exploitatieplan, inclusief meerjarenperspectief, met een positief eindresultaat, zodat de SWEK haar doelstellingen en managementtaken goed kan uitvoeren.
Status: de corona-pandemie, en de daaropvolgende maatregelen van de overheid, hebben in 2020 en begin 2021 voor een sterke afname van toerisme gezorgd. Doordat Nederland in het voorjaar van 2020 in een ‘intelligente lockdown’ ging, werd toerisme ontmoedigd en werden publieke attracties tijdelijk gesloten. Dit had tot gevolg dat er voor Kinderdijk tijdelijk geen inkomsten waren, omdat 96,4% van de inkomsten uit betalende bezoekers komt. Er waren echter wel onkosten, om het cultureel erfgoed te onderhouden en werknemers te betalen. Door steunpakketten van de overheid is een groot deel van de loonkosten gedekt, maar voor de investeringen en onderhoudskosten zijn leningen afgesloten. Tot vorig jaar was er een sluitend exploitatieplan en vermogensvorming, er lag een solide basis. COVID-19 heeft de wereld voor Kinderdijk tijdelijk op z’n kop gezet. Echter, de positie van SWEK was sterk en dankzij steun van het rijk konden de activiteiten voor het management doorgaan en kon de liquiditeit geborgd worden. Dit heeft tot gevolg dat de huidige financiële status van Kinderdijk niet representatief is voor voorgaande jaren.
Actie: Wanneer het proces om tot een nieuw financieel arrangement te komen, afgerond is, wordt duidelijk op welke manier en op welke termijn middelen vanuit de SWEK zouden kunnen terugvloeien naar beide gemeente om daarmee de gemaakte kosten en de investeringen in het uitvoeringsprogramma te compenseren. Hierna zijn nadere afspraken nodig over de wijze waarop deze investeringen worden gefinancierd dan wel worden getemporiseerd. Hierbij ligt een belangrijke adviserende rol bij het BPK. Dit vergt een vorm

van samenwerking tussen alle partijen, met duidelijkheid over ieders rol, verantwoordelijkheid en bedoelingen en waarbij heldere afspraken zijn gemaakt over de wijze waarop met investeren, exploiteren en de risico's wordt omgegaan.

Bijlage II Activiteiten Uitvoeringsprogramma 2020-2025 Toekomst Kinderdijk

De geschetste ambitie uit het Gebiedsperspectief is in het Uitvoeringsprogramma verduidelijkt middels drie lijnen. Bij elk van deze lijn horen activiteiten en projecten. Het zijn daarmee projecten/ activiteiten waarbij het Bestuurlijk Platform Kinderdijk zich een rol heeft toegeëigend bij de uitvoering, namelijk afstemming en coördinatie, adviseren m.b.t. de besluitvorming door het bevoegd gezag. Sommige van deze projecten zijn al afgerond, andere net opgestart of uitgesteld wegens COVID-19. De activiteiten waar nog actie voor nodig is, komen terug in de nieuwe actielijst in hoofdstuk 4.

Lijn 1: Beleving - het verhaal dat het icoon Kinderdijk wil vertellen

Streven naar een toekomst, waarin het icoon Kinderdijk met een aansprekend verhaal invulling geeft aan de educatieve taak die het UNESCO Werelderfgoed vereist. Storytelling van Kinderdijk moet op internationaal hoog niveau plaatsvinden en gericht zijn op een internationaal kwaliteitspubliek.

Twee van de vier bijbehorende activiteiten zijn hiervoor al in gang gezet:

- 1.1 **Uitwerken definitief verhaal:** uitwerken en in de loop der jaren integraal laten doorwerken van het verhaal “Kinderdijk” in alles wat merkbaar, voelbaar, zichtbaar en hoorbaar is rondom Kinderdijk, lokaal, regionaal en internationaal, fysiek en virtueel. Een dergelijk consistent verhaal is noodzakelijk om ervoor te zorgen dat Kinderdijk bezocht wordt door het soort bezoekers dat wordt nagestreefd en dat deze bezoekers een inspirerend, leerzaam en leuk dagje uit ervaren.

Status: Het project is in uitvoering en wordt gekoppeld aan de uitwerking “Verhaal van de Polder”. Eind 2021 zou dit onderdeel afgerond moeten zijn.

- 1.2 **Draagkrachtonderzoek:** er is onvoldoende beeld van het maximumaantal bezoekers dat het Werelderfgoed kan bezoeken, zonder dat dat leidt tot onherstelbaar verlies aan kwaliteit (natuur, rust en ruimte, leefbaarheid voor bewoners en omwonenden). Onderzoek moet aangeven hoeveel bezoekers het gebied aankan en wat nog verantwoord is, zowel voor de leefbaarheid van inwoners, maar ook voor wat betreft de natuurwaarden in het gebied en de beleving van rust en ruimte.

Status: in uitvoering, maar door de COVID-19-pandemie is de planning ongewis. Interviews en tellingen zijn uitgesteld tot dat de COVID-19-beperkingen zijn opgeheven.

- 1.3 **Onderzoek consequenties bewoning voor onderhoud & beheer molens:** bewoning van de molens vormt een essentieel onderdeel van het verhaal dat Kinderdijk vertelt. Dit onderzoek richt zich op de lange termijneffecten van bewoning en de effecten op beheer en onderhoud.

Status: onderzoek moet nog opgestart worden. Hiervoor moet eerst het ‘Verhaal van Kinderdijk (1.1) afgerond zijn, zodat duidelijk is wie je wilt zijn en wat daar de consequenties van zijn.

1.4 Natura 2000 Beheerplan Boezems Kinderdijk

De hoge boezems en de omliggende weilanden zijn een Natura 2000 gebied. Het Natura 2000 beheerplan moet daarvoor in 2021 worden aangepast. Dit kan aanleiding geven om te onderzoeken op welke manier de relatie met het omliggende landschap kan worden verstrekt en hoe omgekeerd de verbetering en versterking van ruimtelijke en de landschappelijke kwaliteit van de regio kan bijdragen aan het verwerken van de natuurwaarden in het gebied.

Status: uitgesteld. Het huidige beheerplan is met vier jaar verlengd.

Lijn 2: Dorpen in de luwte van de toeristenstroom

Zorgen voor een toekomst waarin de dorpen Kinderdijk, Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland zich in de luwte van de toeristenstroom kunnen blijven ontwikkelen als prettige plek om te wonen en ongewenste ontwikkelingen effectief kunnen worden geblokkeerd. Het management van duurzaam toerisme in relatie tot de Werelderfgoedbestemming (*destination*) moet een integraal onderdeel van het Managementplan zijn. Hierbij is de infrastructuur, parkeersituatie en sturing van de toeristenstroom van belang, waarbij ook gekeken moet worden naar de uitdagingen en mogelijkheden. Daarnaast is ook de positie en betrokkenheid van de lokale bevolking belangrijk. Dit kan onder andere gedaan worden met een gastvrije parkeervoorziening aan de rand van het gebied. Zo komen de woonkernen in de luwte van het toerisme en worden de smalle dijklinten ontzien.

- 2.1 **Omgevingsplan Kinderdijk:** op korte termijn onderzoeken of de huidige bestemmingsplannen voldoende mogelijkheden bieden om ongewenste ontwikkelingen te voorkomen. Plus inventariseren van de criteria die volgen uit de Werelderfgoed status, Natura 2000 status en de ambities zoals verwoord in het gebiedsperspectief. Voor de langere termijn het uitwerken van de gebiedsvisie in een Omgevingsplan dat van alle partijen in het Bestuurlijk Platform

Kinderdijk is en hen a) voldoende kaders en bescherming voor het Werelderfgoed biedt, b) de mogelijkheid biedt om toegankelijkheid, bepalingen met betrekking tot openingstijden en gebruik van voorzieningen etc. vast te leggen en c) de samenhang toont en verbinding legt met andere maatschappelijke, ruimtelijke en economische ontwikkelingen op lokaal, regionale en landelijk niveau (Waterdriehoek, Krimpenerwaard, Ridderkerk, maar ook met klimaatadaptatie, natuurbehoud, biodiversiteit, vergroten natuurareaal, etc.

Status: on-hold. In afwachting van de uitwerking stedenbouwkundigplan entreezone.

- 2.2 **Herontwikkeling Entreezone:** het gebied is de afgelopen jaren al flink van uiterlijk veranderd. In 2019 heeft Kinderdijk een nieuw bezoekerscentrum gekregen. Het nieuwe bezoekerscentrum vormt een belangrijke schakel in de logistieke ontvlechting van het entreegebied. Het gebouw bestaat uit twee glazen ruimtes: een ruimte voor de ontvangst met informatie en kaartverkoop en een tweede ruimte voor vertrek met souvenirshop en café. Dat biedt mogelijkheden om een betere scheiding aan te brengen tussen het dorp in de luwte en de drukte van het toerisme rondom de hoofdentree. In 2019 is de nieuwe entreezone voor groepen in gebruik gegaan op de Overwaard. Een nieuwe overstreek verbindt de entreezone met de Middelkade. De huidige entree op de Nederwaard is enkel nog toegankelijk voor de individuele bezoeker. De verbeterde infrastructuur en faciliteiten moeten de groeiende stroom toeristen in betere banen leiden. Hiervoor wordt een overkoepelend stedenbouwkundig plan gemaakt, waarin drie deelprojecten horen:
- 2.2.1 **Stedenbouwkundig plan entreezone (voor de individuele bezoeker):** Het gebied tussen de Molenstraat ter hoogte van het oude Waardhuis van de Nederwaard, het nieuwe bezoekerscentrum en de stopplaats voor toeristenbussen, biedt nog kansen om ontwikkeld te worden tot een integraal onderdeel van de entreezone. Te denken valt aan voorzieningen die passen in het Verhaal van Kinderdijk, zoals een logistieke oplossingen voor de individuele bezoeker, fietsverhuur, fietsenstalling, (water)bushalte, ruimte voor verplaatsing van horecavoorziening vanuit het dorp en ruimte voor educatie. *Status: de planvorming is in uitvoering. Over drie tot vijf maanden moet het als basis klaar zijn voor een nieuw Omgevingsplan, zodat over twee jaar een nieuw bestemmingplan of Omgevingsplan in kan gaan voor het hele dorp.*
- 2.2.2 **Uitwerken ontwerp waterentree:** Door de gemeente Molenlanden is in 2018 een prijsvraag uitgeschreven om de bezoekersstromen beter te kunnen geleiden, een veilige toegang tot het gebied te creëren en een erfgoedwaardige entree te realiseren. Begin 2019 is Witteveen+Bos als winnaar gekozen, voor het maken van een ongelijkvloerse kruising van de verkeersweg op de Lekdijk met de voetgangers die via het water het molengebied willen bezoeken. *Status: planvorming in uitvoering. Dit plan wordt nu verder uitgewerkt richting Voorlopig Ontwerp.*
- 2.2.3 **Renovatie J.U. Smitgemaal:** in 2017 heeft Waterschap Rivierenland een langetermijnvisie (tot 2050) voor een toekomstbestendige inrichting van het watersysteem met betrekking tot klimaatverandering in de Alblasserwaard ontwikkeld. Het molen- en gemalencomplex van Kinderdijk vervult een belangrijke rol in dit watersysteem. Een belangrijke uitkomst van de visie was dat Kinderdijk niet langer de enige locatie in de Alblasserwaard zal zijn voor afwatering van overtollig water naar de rivier, wat gevolgen zou hebben voor de gemaalcapaciteit van de gemalen in Kinderdijk. Daarnaast was het J.U. Smitgemaal op zeer korte termijn aan renovatie toe. Om tot de beste oplossing voor het Werelderfgoed te komen, is er een Heritage Impact Assessment uitgevoerd, om de effecten op de uitzonderlijke en universele waarde van het Werelderfgoed te beoordelen. Hierna heeft het waterschap besloten om het gemaal grondig te renoveren en te elektrificeren. Om de capaciteit niet uit te hoeven breiden, wordt er een opening in de middelkade gegraven, zodat de gemalen samen kunnen werken. De kade wordt vervolgens met een brug herstelt. Na de renovatie kunnen er afspraken gemaakt worden om het gemaal op te nemen in het verhaal van Kinderdijk en waar mogelijk in te zetten voor educatie.
- 2.2.4 *Status: in uitvoering, de verantwoordelijkheid ligt bij het waterschap.*
- 2.3 **Herinrichtingsprojecten**
- 2.3.1 **Herinrichten Molenstraat:** herinrichting van de Molenstraat waarbij rekening wordt gehouden met inzichten die inmiddels bestaan met betrekking tot verkeersveiligheid (risico-gestuurd verkeersveiligheidsbeleid), de effecten van het in te voeren vergunningparkeren en het stedenbouwkundig plan voor het entreegebied. *Status: start zomer 2021 met de planvorming*
- 2.3.2 **Herinrichten/ Alternatieve ontsluiting Molenkade/ Blokweerschekade:** herinrichting van de Molenkade, zodat auto's van niet-aanwonenden kunnen worden geweerd; bestemmingsverkeer voor Biokaas Kinderdijk de Molenkade veilig kan gebruiken en de

Molenkade -Blokweerschekade een uitstraling krijgt die past bij de statuur van het Werelderfgoed.

Status: afgerond

- 2.3.3 **Verplaatsen voetpad Boezemkade:** de doorgaande voetgangers/wandelroute over/langs molenerven zorgt als gevolg van toenemende bezoekersaantallen voor steeds meer overlast bij molenbewoners en natuur (loslopende honden). In het convenant dat in 2018 met bewoners, waterschap, SWEK en gemeente is gesloten, is de intentie uitgesproken om dit pad te verleggen.

Status: bezig met planvorming.

- 2.4 **Toekomstvisie Kinderdijk: dorp in de luwte:** de inwoners van Kinderdijk hebben aangegeven een integrale toekomstvisie voor hun dorp te willen maken: wat is voor hen een dorp in de luwte? Hoe ziet dat eruit?

Status: opgestart. Het initiatief ligt bij de dorpsgemeenschap; de gemeente faciliteert en ondersteunt.

Lijn 3: Complete grip op alle bezoekersstromen

Optimale grip krijgen op alle bezoekersstromen, individueel en collectief, georganiseerd en ongeorganiseerd, over weg en over water, richting het Werelderfgoed. Dit kan gedaan worden met betaalde toegang van het molengebied ten koste van de openbaarheid. Daarnaast is er een heldere bestuursstructuur met een ondernemende siteholder nodig die is geworteld in lokaal DNA.

Visitor management:

- 3.1 **Westrand Nieuw-Lekkerland:** aan de Westrand van Nieuw-Lekkerland wordt een parkeerplaats ingericht, specifiek voor campers en touringcars. Campers kunnen daar overdag gedurende hun bezoek aan Kinderdijk hun camper parkeren (betaald); toeristenbussen parkeren daar tijdelijk (ook betaald) nadat ze hun bezoek in Kinderdijk hebben afgezet.

Status: in uitvoering; vertraagd door Flora en Fauna onderzoek. Het streven is om eind 2021 af te ronden

- 3.2 **Transferium Alblasserdam:** het havengebied zuid in Alblasserdam wordt herontwikkeld voor woningbouw en parkeren ten behoeve van de omliggende bedrijven, bezoekers aan Alblasserdam en wellicht ook de bezoekers van het Werelderfgoed. Een alternatieve locatie voor het transferium voor de bezoekers van het Werelderfgoed zou het Nedstaalterrein kunnen worden. Bezoekers van Kinderdijk zullen in de nabije toekomst via internet een toegangkaart kopen, waarmee ze direct ook een parkeerplaats reserveren en vervoer naar Elshout regelen.

Status: besluit voor de locatiekeuze ligt bij de raad van Alblasserdam. Uitwerking intentieverklaring en planvorming in 2022 en 2023.

- 3.1/3.2 **Last-mile vervoer:** zorgen dat er voor bezoekers die hun auto of camper aan de westrand of in Alblasserdam parkeren vervoer naar Elshout is geregeld. Dit kan met shuttlebus, OV, waterbus, watertaxi, fiets of via een bootverbinding "binnendoor". Bezoekers krijgen via het internet direct alle noodzakelijke info en kunnen hun reis geheel plannen; fysieke bewegwijzering en bebording vanaf de A15, overstap-plekken OV etc. geven aan in hoeverre het Werelderfgoed nog bereikbaar en toegankelijk is voor bezoekers die hun bezoek niet van tevoren hebben geboekt. Bezoekersstromen worden van elkaar gescheiden: touringcars, campers, auto's en langzaam verkeer krijgen gerichte info waar te parkeren en hoe daar te komen. Vanaf het moment dat bezoekers via internet zich oriënteren op hun bezoek, worden ze het verhaal van Kinderdijk 'in getrokken'. De app geeft gedurende de reis relevante reis info én achtergrond info die onderdeel uitmaakt van het verhaal van Kinderdijk.

Status: in uitvoering. SWEK neemt in 2022 de verantwoording van het last-mile vervoer op zich. De financiering zal gedeeld blijven over de drie partijen, SWEK en de twee gemeentes.

- 4.1 **Vergunningparkeren:** Kinderdijkers en inwoners van Alblasserdam-Noord ervaren veel overlast van bezoekers aan Kinderdijk die in het dorp parkeren. Om een eind te maken aan deze overlast, en het mogelijk te maken om alternatieve parkeergelegenheid in het havengebied van Alblasserdam optimaal te kunnen exploiteren, is het gewenst om het parkeren in Kinderdijk (inclusief West-Kinderdijk) te reguleren.

Status: geïmplementeerd, voor in het hoofdseizoen.

- 3.3 **Beperken toegankelijkheid gebied:** niet betalende bezoekers kan de toegang tot het Werelderfgoed ontzegd worden. De digitale infovoorziening zal eraan bijdragen dat steeds minder individuele bezoekers op de bonnefooi naar Kinderdijk komen. Maar om grip op de bezoekersstromen te krijgen, moet het ook mogelijk zijn om de toegang tot het gebied te

kunnen beperken. Het streven is om zoveel mogelijk de betalende bezoekers toegang en voorrang te geven. De bezoekers dragen op deze manier bij aan de instandhouding van het gebied en maken gebruik van de educatiemogelijkheden. Met het beperken van de toegankelijkheid van het gebied kan het aantal bezoekers beperkt worden tot kwaliteitsbezoekers, bewoners en hun bezoekers en direct omwonenden. Bewoners van het Werelderfgoed en hun bezoekers, en direct omwonenden houden vrije toegang tot het gebied.

Status: onderzoek naar de mogelijkheid voor het afsluiten van het gebied is in uitvoering. Dit onderzoek wordt einde 2021 afgerond.

- 3.4 **Openbaar vervoer naar Elshout:** het openbaar vervoer over weg en water speelt een belangrijke rol bij het vervoer van bezoekers vanuit het gehele land naar Kinderdijk. Dit kan verder verbeterd en geoptimaliseerd worden.

Status: in het najaar van 2021 wordt de steiger voor de waterbus aangepast.

